

1. ההתאחדות הארצית של ועדי ההורים הערביים למערכת החינוך בישראל
2. עדאלה – המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל

באמצעות עוה"ד מרואן דלאל ו/או חסן גיבארין
ו/או ארנה כהן ו/או סוהאד בשארה ו/או גדיר
ניקולא ו/או עביר בכר ו/או מוראד אלסאנע ו/או
עאדל בדיר מעדאלה – המרכז המשפטי לזכויות
המיעוט הערבי בישראל, ת"ד 510 שפרעם 20200
טלפון: 9501610 - 04; פקס: 9503140 - 04

העותרים

נגד

1. משרד החינוך
 2. שירות הביטחון הכללי
 3. משרד ראש הממשלה
- באמצעות פרקליטות המדינה
רחוב סלאח אל-דין 29
ירושלים

המשיבים

עתירה למתן צו על תנאי וצו ביניים

בית המשפט הנכבד מתבקש להוציא מלפניו צו על תנאי המופנה אל המשיבים והמורה להם לבוא וליתן טעם מדוע לא:

תופסק מעורבות שירות הביטחון הכללי, בעיקר באמצעות סגן מנהל האגף לחינוך ערבי ו/או בכל דרך אחרת, בתהליך מינוי מורים, מנהלי בתי ספר, ומפקחים במערכת החינוך הערבית.

בקשה למתן צו ביניים

בית המשפט הנכבד מתבקש להוציא מלפניו צו ביניים המונע מעורבות שירות הביטחון הכללי (להלן: השב"כ), בייחוד באמצעות תפקיד סגן מנהל האגף לחינוך ערבי במשרד החינוך, במינוי מורים, מנהלי בתי ספר, ומפקחים במערכת החינוך הערבית (להלן: מועמדים להוראה), וזאת מהנימוקים שלהלן:

1. לסגן מנהל האגף לחינוך ערבי במשרד החינוך יש דעה מכרעת באשר למינוי של מועמד להוראה במערכת החינוך הערבי. סגן זה ממלא פונקציה שאין בינה לבין תפקיד פדגוגי שום קשר. למעשה מדובר בתפקיד הממולא על ידי אדם המהווה שלוח של השב"כ.

2. סגן מנהל האגף לחינוך ערבי במשרד החינוך, שאינו איש חינוך, יושב באופן עקבי בוועדות הדנות במועמדותיהם של מי שמבקשים להתמנות לתפקידי הוראה במערכת החינוך הערבית. שלושה שרי חינוך לשעבר (שולמית אלוני, יוסי שריד, ואמנון רובינשטיין) ניסו להיפטר מהפונקציה של תפקיד זה אך, למצער, ללא הצלחה.

3. מעורבות השב"כ במינוי מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית, בייחוד באמצעות סגן מנהל האגף לחינוך ערבי במשרד החינוך, גורמת נזק רב ומשמעותי למערכת זו. נוכחותו ושיקוליו יוצרים אווירה של פחד, ומשעתקים תרבות של שתיקה בקרב מי שאמורים להפיץ ידע באופן חופשי. נזק זה, שהצטבר כבר במשך שנים רבות, פוגע באפשרות של ניהול מערכת חינוך ראויה ובריאה.

4. מאזן הנוחות נוטה בבירור לטובת המועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית והתלמידים במסגרתה, לעומת המשיבים. לא יגרם כל נזק לאחרונים אם בית המשפט הנכבד יוציא את צו הביניים, לעומת הנזק הממשי והבלתי הפיך שימשיך להיגרם למערכת החינוך הערבית אם לא יוצא צו הביניים.

ראו :

בר"ם 301/03 אחים סקאל ואח' נ' רשות שדות התעופה ואח' (לא פורסם)
בשג"צ 2598/95 אדם טבע ודין - אגודה ישראלית להגנת הסביבה ואח' נ' המועצה הארצית לתכנון ובניה (לא פורסם)

בר"ם 301 / 03 אחים סקאל בע"מ נ' רשות שדות התעופה (לא פורסם)
בר"ם 1557/02 מגמארט ציוד ספורט בע"מ נ' מדינת ישראל משרד הבטחון (לא פורסם)
בר"ם 10812/02 חן המקום בע"מ נ' התעשייה האווירית לישראל בע"מ (לא פורסם).

5. העתירה מבוססת מהבחינה העובדתית והמשפטית. היא כוללת, כאמור, עמדות ברורות של שלושה שרי חינוך לשעבר ופקידים בכירים לשעבר במשרד החינוך המצביעים על קיומה ועל תפקודה של פונקציה של סגן מנהל אגף החינוך הערבי במשרד החינוך, ועל הצורך בביטולה. סיכויי העתירה להתקבל, אפוא, גבוהים הם.

6. מן הדין ומן הצדק להיעתר לבקשה זו.

בקשה לקביעת דיון דחוף

בית המשפט הנכבד מתבקש לקבוע דיון דחוף בעתירה, וזאת מהנימוקים שלהלן:

1. שיקולים בלתי חוקיים ובלתי ראויים בעליל שולטים בתהליך מינוי מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית, באמצעות נוכחותה הדומיננטית של פונקצית סגן מנהל האגף לחינוך במשרד החינוך, שאינו אלא נציג השב"כ במשרד החינוך.
2. תלמידים ערבים ומועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית סובלים משיקולים בלתי חוקיים אלה, היוצרים מערכת חינוך הכפופה לאווירה של פחד ושעתוקה של תרבות שתיקה.
3. קיומו של דיון בעתירה הנוכחית, המבוססת היטב מהבחינה העובדתית והמשפטית, על מנת לברר ולהכריע אודות אי חוקיות שהשלכותיה מקיפות מערכת חינוך שלמה, הנו דחוף ביותר לנוכח הנזק האדיר שנגרם.
4. מן הדין ומן הצדק להיעתר לבקשה זו.

מבוא

"...לא", אמר הכהן, "אין צורך לחשוב שהכל אמת, צריך רק לחשוב שהכל הכרחי"

פרנץ קפקא, המשפט

"השב"כ לא רק קבע והתערב במינוי מנהלים ומורים אלא אפילו קבע מי יהיו השמשים והשרתים, שמנקים את השירותים בבתי הספר הערביים"

בכיר בשב"כ, "הארץ" 25.5.2004

1. מינויים של מורים, מנהלי בתי ספר, ומפקחים במערכת החינוך הערבית כפופים למעורבות פעילה של השב"כ, בעיקר באמצעות תפקיד סגן מנהל האגף לחינוך ערבי במשרד החינוך. מעורבות זו של השב"כ באמצעות נציג במשרד החינוך אינה חוקית. יש להתנגד לה. מטרת עתירה זו, אפוא, היא לנסות ולהביא לביטולה של מעורבות השב"כ וסגן מנהל האגף לחינוך ערבי במשרד החינוך במינוי מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית.

2. קיומה של מעורבות זו הינה בבחינת סוד גלוי בחברה הערבית, ובפרט בקרב מחנכים ערבים. בתי הספר הערבים, ואיתם שאר מערכת החינוך הערבית נתונים מזה שנים רבות למשטר פיקוח דרקוני, בלתי הוגן, ועל כן הוא בהכרח סותר עקרונות בסיסיים של שלטון חוק. משטר בלתי ראוי זה יצר מורים נבוכים, מנהלי בתי ספר שפופי קומה, ומפקחים כנועים. רבים מאלה הבינו את תפקידם במשך שנים רבות ככרוך במילוי רצונות שאינם פדגוגיים. פחד, תרבות של שתיקה, מבוכה משתקת אפיינו את התנהלות מערכת החינוך הערבית. השלכתו השלילית של משטר זה על התלמידים הערבים היתה ועודנה ודאית. למעשה, תפקידו האימנסיפטורי של המורה, לפחות על פי הבנה אוטופית מסוימת של המציאות, הוכפף לדיכוי רוח הסקרנות והפצת הידע.

3. שלושה שרי חינוך לשעבר הביעו את סלידתם מקיומה של מעורבות של השב"כ באמצעות סגן מנהל האגף לחינוך ערבי, בתהליך מינוי מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבים. חרף ניסיונותיהם לסיים מנגנון פסול זה, העניין לא צלח.

4. מועמד להוראה במערכת החינוך הערבית אשר נפסל בשל מעורבות השב"כ באמצעות סגן מנהל האגף לחינוך ערבי במשרד החינוך, אינו יודע כי זו הסיבה לפסילתו, ומכל מקום הוא לעולם לא יתוודע לתוכנה של סיבת הפסילה. לא נותר לאדם כזה בקהילתו אלא הרושם השלילי כי הוא נפסל מלהיות מחנך בשל נתוניו המקצועיים הירודים, ולא משום סיבה נסתרת, לא מדווחת, בלתי רלבנטית, ועל כן איננה אלא סיבה בלתי חוקית.

5. מעורבות השב"כ במינוי מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית חותרת תחת אושיות מערכת חינוך חופשית ובריאה. הגיעה העת, אפוא, לא רק להתנגד למשטר שליטה פסול זה, אלא גם לבטלו הלכה למעשה. מכאן העתירה שלהלן.

החלק העובדתי

העותרים

6. העותרת 1 הינה התאחדות הורי התלמידים הערבים בישראל. עותרת זו שמה לה למטרה לעקוב אחר שאלות החינוך הנגועות לתלמידים הערבים הן בפני בתי הספר והן בפני הרשויות. העותרת 2 הינו ארגון זכויות אדם הפועל למען קידום זכויות המיעוט הערבי במדינה, וזכויות אדם בכלל, באפיק המשפטי.

התערבות השב"כ במערכת החינוך הערבית

הקדמה

7. במשרד החינוך ישנו אגף לחינוך ערבי הנחשב כחלק ממערכת החינוך הממלכתית במובן של חוק חינוך ממלכתי, תשי"ג – 1953. בראש אגף זה עומד כיום מר עבדאללה ח'טיב. סגנו של מר ח'טיב כיום הינו מר אלכס רוזמן. המינויים במערכת החינוך הערבית אשר כוללים מינויים של מפקחים, מנהלי בתי ספר, ומורים כפופים הם למעורבות הפעילה של השב"כ, בייחוד באמצעות סגן מנהל האגף לחינוך ערבי במשרד החינוך. כפי שיובהר להלן בפרוטרוט, מלבד פסלותה של מעורבות זו, היא גם ייחודית למינויים במערכת החינוך הערבית, ועל כן היא מפלה גם כן.

8. משטר המינויים הנ"ל מנוהל בעיקר על ידי סגן מנהל האגף לחינוך ערבי. במשך שנים כיהן בתפקיד זה איש בשם יצחק כהן, אשר הוחלף וכיום ממלא את תפקידו מר אלכס רוזמן. במשך שנים מר יצחק כהן היה איש שב"כ, אשר קיבל הוראות לגבי עבודתו מארגון זה, ואף קיבל את משכורתו מאותו ארגון. עם השנים, מר יצחק כהן נהיה לעובד משרד החינוך, אך כפיפותו "המקצועית" נותרה לשב"כ, ושיקוליו לא היו שיקולים פדגוגיים שאמורים להנחות את משרד החינוך בבואו למנות מועמדים להוראה בבתי ספר בכלל, ובמערכת החינוך הערבית בפרט. מחליפו, מר רוזמן, מפעיל אף הוא את אותה מערכת פסולה של שיקולים וכפוף להוראות השב"כ.

9. תהליך מינוי מנהלי בתי ספר קבוע בחוזר מנכ"ל משרד החינוך מיום 1.3.2001. לפי סעיף 3.1.1 לחוזר זה "לא יתקבל מועמד למשרה פנויה שפורסמה עליה הודעה, אלא אם הוא רואיין על ידי ועדת יועצים". לפי סעיף 3.2 לחוזר המנכ"ל האמור, הרכב ועדת המייעצים יכלול מנהל המחוז במשרד החינוך או נציג מטעמו, נציגות של ארגון המורים הרלבנטי, ונציגות של הרשות המקומית. באשר להרכב וועדה מייעצת בקרב החברה הערבית קובע סעיף 3.2.2(ו) כי "במגזר הערבי ישתתף הממונה על החינוך לערבים או נציגו כחבר נוסף בוועדת היועצים". סגן מנהל האגף לחינוך ערבי משתתף בישיבות אלה באופן עקבי. דעתו היא תמיד המכרעת באשר לסיכוייו של מועמד כלשהו להוראה להתקבל למשרת חינוך.

10. יצויין כי סעיף 3.2.11 לחוזר המנכ"ל מיום 1.3.2001 מתיימר להכשיר, לכאורה, את אפשרות קיומה של בדיקה ביטחונית למועמד להוראה בכל מערכות החינוך הממלכתיים. אך כפי שיובהר להלן, המעורבות של השב"כ, באמצעות סגן מנהל האגף לחינוך ערבי במשרד החינוך, בהליכי מינוי מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית אין שני לה, ייחודית היא למערכת חינוך זו בלבד, ופסולה היא, הן מכוח תוכנה והן לאור אופייה המפלה.

רצ"ב חוזר מנכ"ל – נוהל מינוי מנהלים במוסדות חינוך רשמיים מיום 1.3.2001 כנספח לעתירה שסימנו ע/1.

11. השיקולים שמשרד החינוך קובע להתאמתו של מועמד להוראה, למשל מנהל בית ספר, אינם מזכירים את הצורך בהתאמה לשיקוליו של סגן מנהל האגף לחינוך ערבי ו/או של השב"כ. כך, לדוגמה, קובע חוזר מנכ"ל סב/10 (א) מיוני 2002, כי הכישורים הנדרשים למילוי משרת ניהול פנויה הינם כישורים פדגוגיים טהורים הכוללים, בקליפת אגוז, השכלה פדגוגית, תואר אקדמי, תעודת סיום של קורס אקדמי להכשרת מנהלי בית ספר, ניסיון בהוראה בפועל למשך מספר שנים, כושר הדרכה בעבודה פדגוגית, וכושר מינהלי, לרבות בניהול משרד.

רצ"ב חוזר מנכ"ל סב/10 (א) מיוני 2002 כנספח לעתירה שסימנו ע/2.

12. יתר על כן, מועמד להוראה במערכת החינוך הערבית, אשר נפסל בהתאם לעמדתו של סגן מנהל האגף לחינוך ערבי, לעולם לא ידע, כי זו הסיבה באופן רשמי. כלומר, על אף שאותו סגן שותף לוועדה אשר ראינה את המועמד שנפסל, הדבר לא עמדתו ונימוקה אינו נרשמים בפרוטוקול הדיון, וגם הודעה מפורשת על כך לא תימסר למועמד להוראה.

13. לא זו אף זו. הפגיעה הישירה והממשית בזכויות ובמעמד המועמד להוראה שנפסל על סמך מעורבות השב"כ, אשר תוכנה אינו ידוע לו, יוצרת למעשה תדמית שלילית לאותו מועמד. בהעדר כל אפשרות שלו להראות כי דווקא אותה מעורבות היא שפסלה אותו, ייווצר הרושם, ברמת הסתברות של וודאות, כי אין הוא מתאים למשרת החינוך שניגש לה בשל ליקויים מקצועיים. נקל לשער הפגיעה הממשית, הן החומרית והן הרוחנית, במועמד כזה אשר חרף התאמתו המקצועית הוא נותר עם אות קין חברתי נטול כל אסמכתא והיגיון. שיטת פעולה כזו של רשות מנהלית איננה עולה בקנה אחד עם קביעת בית המשפט הנכבד בדבר חובת ההגינות של הרשות, וזכות הטיעון לאזרח הנובעת ממנה:

"זכות יסוד של האדם בישראל היא, כי רשות ציבורית, הפוגעת במעמדו של אדם, לא תעשה כן, בטרם תעניק לאותו אדם את ההזדמנות להשמיע את דעתו. לעניין זכות יסוד זו, אין נפקא מינה, אם הרשות הציבורית פועלת מכוח חיקוק או מכוח הנחיה פנימית או מכוח הסכם. אין גם כל חשיבות לשאלה, אם הסמכות המופעלת היא שיפוטית, כעין שיפוטית או מינהלית, ואם שיקול הדעת, הניתן

לאותה רשות, הוא רחב או צר. בכל מקרה, בו רשות ציבורית מבקשת לשנות את מעמדו של אדם, עליה לפעול כלפיו בהגינות, וחובה זו מטילה על הרשות את החובה להעניק לאותו אדם את ההזדמנות להשמיע את דעתו."

ראו בג"ץ 654/78 גינגולד נ' בית הדין הארצי לעבודה, פ"ד לה (2) 649, 655.

הפונקציה של סגן מנהל האגף לחינוך ערבי במשרד החינוך

14. תהליך מינוי מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית בישראל כרוך באי חוקיות, בהתערבות של גורמים ושיקולים שאינם פדגוגיים, כלומר שיקולים זרים לתכלית מינוי מנהל בית ספר או מורה. מדובר בהתערבות שלא כדין בזכות חוקתית, היא הזכות לחופש עיסוק, מצד גוף שהוא חיצוני למערכת החינוך, הגם שעם השנים גוף זה שולב כחלק מאותה מערכת. מדובר, כאמור, בהתערבות השב"כ ו/או מי מטעמו בהליך מינוי מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית.

15. עובדת קיומה של ההתערבות האמורה הינה בבחינת סוד גלוי בחברה הערבית בכלל, ובקרב מחנכים ערבים, מנהלי בתי ספר ומורים בפרט. להלן יפורטו נתונים אודות קיומה של ההתערבות זו. פירוט זה יכלול, בין השאר, אישורם של שלושה שרי חינוך לשעבר בדבר קיומה של ההתערבות ופסלותה. דעתם של שלושה שרים אלה לא נחה מהתערבות זו, אך למצער הם לא הצליחו להפסיקה. מדובר בשרים לשעבר שולמית אלוני, יוסי שריד, ואמנון רובינשטיין. גברת שולמית אלוני מציינת במכתב כן וראוי להערכה שכתבה לעותר 2 את הדברים הבאים:

"לשאלתכם על הידוע לי בקשר להתערבות שליח שרותי הבטחון במינוי מנהלים, מורים והפיקוח על תוכניות הלימודים ברצוני להדגיש בפניכם כי בהיותי שרת החינוך התערבות זו מאוד לא נראתה לי. ימי הממשל הצבאי בישראל עברו זה כבר וחופש הביטוי הובטח ע"י בג"צ וחופש החינוך ע"י "הכרזת העצמאות". לאור האמור פניתי למר י. פרי, מי שהיה בזמנו ראש שירותי הביטחון, וביקשתי דיון מקיף בנושא. מר פרי נענה לבקשתי וזימן פגישה רבת משתתפים במשרדו.

באותה ישיבה הדגשתי לא רק את הפגיעה בזכויות האזרח (אין כל התערבות במה שנעשה בבתי הספר של ש"ס ושל אגודת ישראל) אלא בנוסף ציינתי כי יש לתת את הדעה על הנזק העצום שנגרם ע"י ההתערבות, כגון סכסוך בין חמולות, בחירת מנהלים שאינם מוכשרים אך "נאמנים" (למי?) ומורים מפוחדים שמעמדם מתערער...בשיחות נוספות קיבלתי את הרושם שהשב"כ מצא עניינים חשובים יותר ופוגעים פחות בזכויות אזרחי ישראל הערבים, וכי ההתערבות הבוטה במינוי מנהלים ובהטיית מכרזים (בלא הסבר ובלא הודעה מוקדמת או מאוחרת) באו לקיצם. נדהמתי לשמוע שאותו נציג של השב"כ הפך לעובד משרד החינוך ומקבל שכר ממשרד החינוך אך ממשיך בפעילותו האנטי דמוקרטית. מסתבר שהעברתו לעובד משרד החינוך, כביכול, וההבטחה כי ישובץ בתפקיד אחר היא אחיזת עיניים וחבל."

רצ"ב מכתבה של גבי שולמית אלוני מיום 26.12.2001 כנספח לעתירה שסימנו ע/3.

16. גם שר החינוך לשעבר יוסי שריד אישר כי מעורבות השב"כ במינוי מורים ומנהלים

קיימת, ושהיא פסולה ובלתי ראויה. במכתב אל העותר 2 הוא מציין כי:

"בתקופת כהונתי הקצרה כשר – חינוך חדלה המעורבות הפעילה של השב"כ במינוי מורים ומנהלים, כי היא היתה למורת-רוח ובניגוד להשקפת - עולמי. עמדתי היא שמעורבות השב"כ במשרד החינוך היא פסולה, ועל-כן היא צריכה להתבטל."

רצ"ב מכתבו של מר יוסי שריד מיום 9.2.2003 כנספח לעתירה שסימנו ע/4.

17. שר החינוך לשעבר אמנון רובינשטיין מאשר גם הוא את קיומו של נוהג מעורבותו של

השב"כ בתהליך מינוי מועמדים ערבים להוראה, ומצר על שלא עלה בידו לבטל נוהג קיים

זה. במכתבו אל העותר 2 מר רובינשטיין כתב, בין השאר, כי:

"אכן, אני סברתי כי אין עוד מקום לחוות דעת ביטחוניות לגבי מועמדים ערבים להוראה, אך לא עלה בידי לבטל נוהג קיים."

רצ"ב מכתבו של מר אמנון רובינשטיין מיום 20.1.2003 כנספח לעתירה שסימנו ע/5.

18. ד"ר דפנה גולן, סוציולוגית בהכשרתה, כיהנה במשך השנים 1999-2001 כממונה על

צמצום פערים במשרד החינוך. במהלך עבודתה היא התוודעה למעורבות של השב"כ

במינוי מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית. מעורבות זו התממשה בעיקרה על ידי

תפקיד סגן הממונה על החינוך הערבי במשרד החינוך. המעורבות האמורה השליכה גם

מעבר להליך מינוי מנהלים ומורים בבתי ספר ערבים, והקיפה גם את תהליך קבלת

ההחלטות בעניינים שוטפים של אותה מערכת חינוך. ד"ר גולן מציינת בתצהירה, בין

השאר, כי:

"במסגרת עבודתי במשרד החינוך התוודעתי לעובדת התערבות השב"כ במינוי מורים ומנהלי בתי ספר בחברה הערבית. דעתי לא נחה, בלשון המעטה, ממעורבות זו וחשבתי כי היא פסולה ואין לקבלה בחברה דמוקרטית השוחרת חופש וידע.

בנוסף לכך, התערבות השב"כ במינוי מורים ומנהלי בתי ספר נמצאת אך ורק בבתי ספר ערביים, כלומר לא זו בלבד שהתערבות השב"כ האמורה פסולה כשלעצמה, אלא היא נעשית מתוך הפליה גם כן.

התערבות השב"כ במינוי מורים ומנהלי בתי ספר בחברה הערבית נעשית באמצעות סגן הממונה על החינוך הערבי. ידוע לי שאיש זה ישב בכמה ועדות מינויים (מכרזים) במערכת החינוך הערבית. מדובר באיש מטעם השב"כ.

עובדת היותו של סגן הממונה על החינוך הערבי איש שב"כ הייתה ידועה במשך שנים. בשיחה אישית בנסיעה לדימונה ב 4 לינואר 2000 במכוניתו של פרופסור מישל אביטבול יו"ר המזכירות הפדגוגית, אישרה ד"ר אילנה זיילר, מנהלת אגף אי מוסדות חינוך שהייתה באותה התקופה ממונה על כל בתי ספר היסודיים בישראל, את עובדת מעורבות השב"כ במינוי מורים ומנהלים בבתי ספר ערבים, והביעה פליאה שיו"ר המזכירות הפדגוגית, פרופסור מישל אביטבול לא היה מודע לכך עד אז.

העובדה שאיש שב"כ מאשר את מינוי המורים ומנהלי בתי הספר הערבים ידועה לבכירי משרד החינוך, והיא בגדר סוד גלוי. בישיבת הנהלת משרד החינוך בנושא "צמצום פערים והחינוך הערבי" שהתקיימה ב- 25 בדצמבר 2000 נבחנה שאלת הצורך בהמשך תפקודו של איש השב"כ, סגן הממונה על החינוך הערבי. שלומית עמיחי מנכ"לית משרד החינוך הסבירה כי אין זה בסמכותה להורות על הפסקת עבודתו אך היא ביקשה לבחון צמצום סמכויותיו.

קיומו של הסוד הגלוי והשאלות הכרוכות בו פגמו בתכנון וניהול מערכת החינוך הערבי שמבנה הסמכויות בעבודת המטה שלה לא היה ברור. מכיוון שהיה ידוע שהממונה על החינוך הערבי מר עלי אסדי זקוק לאישור של סגנו, איש השב"כ, לכל מינוי ופעולה, הוא נתפס כחסר סמכויות. הכפיפות הידועה של מר אסדי, אם גם הלא מוגדרת בגלוי לשב"כ, יחד עם מיעוט המשאבים שעמדו לרשותו הקרינו על מערכת החינוך הערבי כולה."

רצ"ב תצהירה של ד"ר דפנה גולן כנספח לעתירה שסימנו ע/6.

19. ביום 6.12.2001 פרסם עיתון "הארץ" כתבה אודות המעורבות של השב"כ במינוי מנהלי בתי ספר במערכת החינוך הערבית. בכתבה מצוטטים, בין השאר, שמשון שושני ובן ציון דל, מנכ"לים לשעבר של משרד החינוך, הראשון בתקופת שרי החינוך שולמית אלוני ואמנון רובינשטיין, והשני בתקופת שרי החינוך זבולון המר ויצחק לוי (1996 – 1999). שניהם מאשרים את עובדת קיומה של אותה מעורבות פסולה ובלתי חוקית במינוי מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית, לרבות מנהלי בתי ספר:

"לדברי שמשון שושני, שכיהן כמנכ"ל משרד החינוך בתקופת אלוני ורובינשטיין, "עד לשנת '95 מילא יצחק כהן את תפקידו במשרד החינוך, אך קיבל את משכורתו מהשב"כ. לאחר מכן הוא הפך להיות עובד המשרד, והשב"כ המשיך להעביר אליו את התחקירים הביטחוניים על עובדי ההוראה במגזר הערבי...מנכ"ל משרד החינוך בתקופת שרי המפד"ל זבולון המר ויצחק לו, בן-ציון דל מתנגד לדעה לפיה אנשי חינוך ערבים נפסלים ללא הצדקה. "כהן הוא איש שב"כ מנוסה וסמכותי עליו בעיניים עצומות", אומר דל. "מעולם לא מיניתי מנהל בית ספר או מפקח לתפקידו אם כהן התנגד לכך."

20. כתבה זו מפרטת עוד את משטר ההרתעה והשליטה הנוצר באמצעות מעורבות השב"כ במינוי אנשים במערכת החינוך הערבית:

"לדברי איש חינוך ערבי, שישב לצדו של כהן בוועדות מכרזים רבות, "...איש במשרד החינוך מעולם לא יאמר למועמד שהוא נפסל מנימוקים ביטחוניים, כי אמירה כזאת לא תעמוד במבחן משפטי. גם במקרים שבהם רוב חברי ועדת המכרזים ממליצים על מועמד, חוות הדעת של כהן היא המכריעה, ומנכ"ל המשרד לא יחתום על מינוי מנהל בית ספר ערבי שכהן לא אישר אותו" רק אנשי חינוך ערבים מעטים מעזים להתנגד להחלטות הפסילה", אומר איש החינוך הערבי. "משרד החינוך הוא המעסיק הגדול ביותר של המשכילים מהמגזר הערבי, וגם אם אדם נפסל לניהול, ללא סיבה מוצדקת, הוא לא יעמוד על זכויותיו, מחשש שמשרד החינוך יגרום לפיטוריו גם ממשרתו כמורה...אנשי חינוך ערבים, שבחרו כולם להתראיין בעילום שם מחשש לאובדן פרנסתם,

סבורים כי הנימוקים לפסילתם למשרות ניהול קשורים להשתייכות פוליטית או מפלגתית שנמצאה לא ראויה בעיניי ביטחוניות.

רצ"ב ראלי סער "איש שב"כ ממנה מנהלי בתי"ס במגזר הערבי" **הארץ** 6.12.2001 כנספח לעתירה שסימנו ע/7.

21. לאחרונה, אישרה גם מנכ"לית משרד החינוך רונית תירוש את קיומו של פיקוח פסול על מינוי מועמדים ערבים להוראה במשרד החינוך. היה זה ביום 24.8.2004 במסגרת תדריך שערך משרד החינוך לעיתונאים. גבי תירוש הצדיקה את הפיקוח האמור בכך שאזרחים ערבים אינם משרתים בצה"ל, ועל כן "מישהו צריך לתת את ההכשר הזה".

רצ"ב יאיר איטינגר "תירוש מודה: השב"כ בודק מנהלים ערבים" **הארץ** 25.8.2004 כנספח לעתירה שסימנו ע/8.

22. יתר על כן, בכיר בשב"כ צוטט בכתבה נוספת של עיתון "הארץ" בעניין מעורבותו הפעילה והחודרנית של ארגון זה במינוי מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית. לדבריו:
"השב"כ לא רק קבע והתערב במינוי מנהלים ומורים, אלא אפילו קבע מי יהיו השמשים והשרתים, שמנקים את השירותים בבתי הספר הערבים".

רצ"ב יוסי מלמן "השב"כ דרש שוויון. אז הוא דרש" מוסף תמונות ערביות, **הארץ**, 25.5.2004 כנספח לעתירה שסימנו ע/9.

23. ביום 13.8.2003 שודרה כתבה בחדשות ערוץ 10 אודות המעורבות הפסולה והבלתי חוקית של השב"כ במינוי מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית. בכתבה שודר ראיון עם מוחמד, שם בדוי, כאשר גבו של האחרון למצלמה. מוחמד דיבר על כך שמועמדותו להוראה במערכת החינוך הערבית נפסלה, על אף שוועדת המכרזים אישרה את מועמדותו פה אחד:

"בפגישה שלי עם מנכ"ל המשרד אמרו לי שלא מסכימים שלא מקבלים את המלצת ועדת המכרז שלמרות שהיא המלצה פה אחד בלי אף מתנגד, ואמרו לי שזה בגלל שאני מסוכן לביטחון המדינה ואני לאומני קיצוני. אמרו לי את זה חד משמעית. לא יודע מאיפה השיגו את האינפורמציה הזו. אני לא הייתי אז פעיל באף מפלגה, לא הייתי מזוהה עם אף מפלגה. אולי היה להם מודיעין שאני לא חבר של אנשי הממסד, אולי לא מקושר."

24. מוחמד מוסיף לגבי המעורבות הפסולה בהליך מינוי מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית. באמצעות סגן מנהל האגף הערבי לחינוך במשרד החינוך:

"הוא שותף למכרזים, והדעה שלו היא הדעה החזקה ביותר. כדי להשיג את ברכתו את הסכמתו ואת תמיכתו של רכז המודיעין הזה, המועמד אמור להיות מקורב, מקושר עם כל מיני מוסדות כמו שב"כ, מודיעין, אנשי משטרה."

רצ"ב קלטת הכתבה בחדשות ערוץ 10 מיום 13.8.2003 כנספח לעתירה שסימנו ע/10.
 רצ"ב תמליל הכתבה בחדשות ערוץ 10 כנספח לעתירה שסימנו ע/10א.

25. ואמנם, לאור עובדות אלה, לא ניתן להמעיט בהשלכת ממצאיו של ד"ר ח'אלד אבו עסבה במחקרו המקיף שפורסם באוגוסט 2003 תחת הכותרת **מבנה אלטרנטיבי למערכת החינוך הערבי בישראל**. במחקר זה, סקר ד"ר אבו עסבה, מרצה בחוג לסוציולוגיה באוניברסיטת בר אילן, ובבית הספר לחינוך במכללת בית ברל, עמדות שונות בקרב מספר רב של אנשים הפועלים במערכת חינוך זו או שנמצאים בקשר הדוק עמה: מורים, מנהלי בתי ספר, ראשי מחלקות החינוך במועצות מקומיות ערביות, הורים, ומרצים באוניברסיטאות ומכללות אשר חוקרים את וכותבים על נושא זה. רוב גדול מקרב המורים, מנהלי בתי הספר, ראשי מחלקות החינוך במועצות המקומיות, והורים סבר כי קיים מערך של שליטה ופיקוח ששיקוליהם אינם פדגוגיים. להלן תוצאת סקר זה:

מערכת החינוך הערבית נתונה לפיקוח ושליטה לא חינוכית מחוץ למערכת (באחוזים)

הורים (94)	מנהלי בתי ספר (47)	מנהלי מחלקות חינוך (11)	מורים (248)	כל המרואיינים (400)	
32	17	9	14	18	לא מסכים בכלל/ לא מסכים
17	26	18	17	18	מסכים במידה מועטה
51	57	73	69	64	מסכים / מסכים במידה רבה

26. ד"ר אבו עסבה סקר בשאלה זו גם את עמדתם של 24 אקדמאים אשר "עובדים בתחום האקדמיה בישראל ובתחום המחקר, ושיש להם נגיעה למערכת החינוך הערבי." מנתוני סקר זו בשאלה אודות קיומם של פיקוח ושליטה לא חינוכית מחוץ למערכת מסתבר כי הרוב הסובר כי שליטה ופיקוח כאמור קיימים רק מתעצם: 44% מהם מסכימים עם הטענה האמורה, ועוד 50% מהם מסכימים במידה רבה עמה. רק 6% מקרובם אינם מסכימים לטענת קיומו של פיקוח ושליטה שאינם פדגוגיים.

27. יצויין, כי בשיחה שקיים הח"מ עם עורך המחקר, ד"ר אבו עסבה, בביתו שבכפר ג'ת, ציין האחרון כי הכוונה בטענת הסקר שגורסת "מערכת החינוך הערבי נתונה לפיקוח ושליטה לא חינוכית מחוץ למערכת" הינה אותה התערבות של השב"כ ו/או מי מטעמו, בהליך של מינוי מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית.

רצ"ב העמודים הרלבנטיים ממחקרו של ד"ר אבו עסבה כנספח לעתירה שסימנו ע/11.

28. עוד על המעורבות הישירה של השב"כ, שבהכרח אינה פדגוגית, בהליך מינויים של מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית, ניתן ללמוד מפרוטוקול דיון בית הדין האזורי מיום 14.10.2002, בעב 3092/01 **אלהאם זידאן נ' משרד החינוך**. במסגרת הדיון שנערך בבית המשפט באותו יום, שאל ב"כ התובעת את גבי יעל שטרנברג, מנהלת אגף כח אדם במחוז הצפוני של משרד החינוך, אודות הליך קבלת מורים ערבים לעבודה. הדברים מדברים בעד עצמם:

"ש. כמה שנים את מנהלת [א]גף כח אדם?
ת. 12 שנה.

נכון שאני יושבת בהרבה מכרזים.
ש. האם נכון שבמרבית המכרזים, אם לא כולם, מי שהיה נציג האגף הערבי של משרד החינוך, היה יצחק כהן.

ת. נכון.
ש. יש מנהל של האגף הערבי במשרד, האם זכור לך אם הוא גם היה משת[ת]ף במכרזים במגזר הערבי.
ת. לא. לאחרונה הוא השתתף כמשקיף.
בתקופה שלי, בכל השנים לא זכור שהוא השתתף כחבר בוועדת המכרזים או כמשקיף.
שמו היום הוא עלי אסדי.

...
ש. המידע הזה על פסלות מטעמים בטחוניים, האם נכון שמידע כזה כאשר קיימת בעיה בתחום הבטחון או הפלילי, האם נכון שהיא נמצאת בידי נציג אגף החינוך במגזר הערבי, מי האיש שמציג את המידע הזה בפני הוועדה?

...
ת. זה נכון שאם יש מידע כזה הוא נמצא בידי נציג האגף הערבי והוא מביא את המידע בפני הוועדה."

רצ"ב פרוטוקול הדיון של בית הדין האזורי בחיפה (עב 3092/01) מיום 14.10.2002 כנספח לעתירה שסימנו ע/12.

התנגדות בכנסת למעורבות השב"כ במינוי מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית

29. ביום 27.8.2003 נערכה בכנסת ישיבה של ועדת החינוך והתרבות מטעמה. נושא הדיון היה מערכת החינוך הערבית. שאלת מעורבות השב"כ באותה מערכת קיבלה התייחסות רחבה, כאשר פסילת מעורבותם של גורמים ושיקולים אשר בינם ובין שיקולים חינוכיים ופדגוגיים אין ולא כלום חצתה מחלוקות פוליטיות. חבר הכנסת יוסי שריד, אשר כיהן, כאמור, כשר חינוך, הביע את התנגדותו הנחרצת למעורבות השב"כ במערכת החינוך הערבית. ח"כ שריד אף הדגיש, כי רק מפאת חוסר זמן לא הספיק הוא להיפטר מאותה מעורבות פסולה:

"...לעניין איש השב"כ. כמובן יכולה להישאל השאלה מדוע אני לא נפרדתי ממנו; קודם-כל אני רוצה לומר שעשיתי טעות מנקודת ראות של מראית עין. גם לא הספקנו, כמה אפשר להספיק בתקופה קצרה כזו?... אין דבר יותר מנוגד מאשר חינוך מצד אחד ושב"כ מצד שני. שב"כ לחוד וחינוך לחוד, והדברים לא צריכים להתערב"

30. יו"ר ועדת החינוך והתרבות בכנסת, ח"כ אילן שלגי, הביע אף הוא התנגדותו הנחרצת למעורבות השב"כ במינויים מקצועיים במערכת החינוך הערבית:

"...בשום-אופן לא יכול להיות שיימשך המצב שבמדינת ישראל יהיה נציג של שב"כ שיש לו קשר כלשהו למינויים מקצועיים. זה בשום אופן לא יכול להתקיים במדינה חופשית! אם לשב"כ יש נתונים פליליים או נוגדים לבטחון המדינה לגבי אדם מסוים – לא משנה מאיזה מגזר הוא – שיפעל נגדו כחוק, אבל לא יכול להיות שיושב נציג של שב"כ בתוך מערכת החינוך הממשלתית, ולעמדתו יש השפעה על מינויים מקצועיים. הדבר הזה עליו בהחלט לא מקובל."

31. בנוסף, חבר הכנסת משה גפני ציין את התנגדותו למעורבות השב"כ האמורה:

"יש בעיה במגזר הערבי, ובוזה אפשר היה להסתתר מאחורי העניין ולומר שאלו בעיות ביטחון, והשב"כ מעורב, שזה דבר חמור כשלעצמו; הרי אפשר לטפל בבעיות ביטחון ואפשר לטפל במערכת חינוך, אלה שני דברים שונים."

רצ"ב פרוטוקול ישיבת ועדת החינוך והתרבות של הכנסת מיום 27.8.2003 כנספח לעתירה שסימנו ע/13.

מעורבות השב"כ במערכת החינוך הערבית: נושא למחקר אקדמי

32. מעורבות השב"כ באמצעות סגן מנהל האגף לחינוך ערבי בהליכי קבלת מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית, הינה, כאמור, סוד גלוי בקרב החברה הערבית. הנושא אף נחקר על ידי חוקרי חינוך רבים, שם הוא מופיע כאחד האלמנטים המרכזיים המגבילים את התפתחותה של מערכת חינוך בריאה, חופשית, ושחרת ידע.

33. פרופסור מאג'ד אל-חאג' מאוניברסיטת חיפה קובע במחקרו אודות מערכת החינוך הערבית בישראל, לרבות מעמד המורים ותפיסתם לעבודתם, כי המדובר במערכת אשר מייצרת ומשכללת דפוסי שליטה בעיקר באמצעות הפעלת מדיניות השליטה והפיקוח ה"בטחוני" בתהליך של מינוי מורים ומנהלי בתי ספר. בספרו **חינוך בקרב הערבים בישראל: שליטה ושינוי חברתי** (1996) פרופסור אלחאג' מציין, כי (עמ' 140 – 142):

"הסיווג הביטחוני שימש מכשיר שליטה יעיל במורים הערבים ודרכם במערכת החינוך לערבים. בדרך זו הורחקו מורים שלא התאימו לקונסנסוס הפוליטי של הרשויות...במקרים רבים מסרב משרד החינוך לאשר מינוי של מועמדים, גם אם נמצאו מתאימים על ידי הוועדה המקצועית...בדרך כלל הסיבה האמיתית לפסילה אינה נכתבת במכתב של משרד החינוך. בראיונות שערכנו עם ראשי רשויות שמענו, כי ידוע היטב, שהפסילות קשורות במה שמכונה "סיבות ביטחוניות".

ראש מועצת כפר יאסיף, נימר מורקוס, אומר: כל שנה אנחנו שולחים את הרשימה לאישור משרד החינוך. לעיתים קרובות נדחים מועמדים למשרת הוראה. מתחיל משא ומתן עם הפקידים במשרד החינוך, המודיעים לנו, במרבית המקרים בעל פה, כי הסירוב אינו קשור בהם, אלא במערכת הביטחון. במקרה אחד סירב משרד החינוך לאשר להוראה מועמד, שהיה בוגר אוניברסיטה, משום שהמועמד היה פעיל בוועד הסטודנטים במשך לימודיו באוניברסיטה.

ראש עיריית שפרעם, אברההים נימר חוסיין, המשמש יושב ראש ועד ראשי הרשויות המקומיות הערביות, אמר:

הסירוב לתת היתר הוראה בשל סיבות ביטחוניות הוא תופעה נפוצה בבתי הספר הערביים. מגוחך הוא, שמועמדים אחדים נדחים באופן רשמי, לא משום שהיו מעורבים בפעילות כלשהי הנחשבת אנטי-ישראלית, אלא בגלל פעילות פוליטית של קרוב משפחה שלהם. זה נועד, כמובן, להפעיל לחץ על המשפחה באמצעות המועמד."

רצ"ב העמודים הרלבנטיים מספרו של פרופ' אל-חאג'י **חינוך בקרב הערבים בישראל: שליטה ושינוי חברתי** כנספח לעתירה שסימנו ע/14.

34. בחיבורו **המורה הערבי בישראל: מעמד, שאלות, וציפיות** (1995) מדגיש פרופסור אל-חאג'י בעניין דפוסי השליטה המקוימים כלפי מערכת החינוך של האזרחים הערבים, אשר יוצרים, בין השאר, תלות לא מחויבת ברשויות בקרב חלק מהאינטליגנציה הערבית, בנוסף לכינונה של "תרבות שתיקה" (עמ' 7-8):

"הפיקוח על התנהגות המורים איפשר לשלטונות ליישם את היעדים הרשמיים ולשמור על יציבות במערכת החינוך. באמצעות פיקוח זה יכלו השלטונות להדק את התלות בין האליטה הערבית המשכילה לבין הממסד. צמצום האלטרנטיבות התעסוקתיות שיש למשכיל הערבי רק הגבירו את יעילותה של מערכת התלות...מדיניות זו תרמה לטיפוח "תרבות השתיקה" בקרב המורים הערבים בכל הנוגע למעמדם האישי, הלאומי והמקצועי כאחד. לעומת זאת, הם נתבקשו לעסוק בחינוך פוליטי "מטעם", המתיישב עם המדיניות של הממסד הרשמי ומכוון לחיזוק הלגיטימציה של האידיאולוגיה של המדינה."

רצ"ב העמודים הרלבנטיים מחיבורו של פרופ' אלחאג'י **המורה הערבי בישראל: מעמד, שאלות, וציפיות** כנספח לעתירה שסימנו ע/15.

יסודותיו של משטר השליטה במערכת החינוך הערבית

"The past is therefore a permanent dimension of the human consciousness, an inevitable component of the institutions, values and other patterns of human society."

Eric Hobsbawm, *The Sense of the Past*

35. ביום 26.10.1956 שלח מר נמר מורקוס, איש סיעת המורים הדמוקרטיים בהסתדרות המורים, מכתב אל מזכיר הסתדרות המורים. במכתב זה מביע מר מורקוס תרעומת על כך שהסתדרות המורים אינה נוקפת אצבע לנוכח הזמנת משרד החינוך למורה ערבי לבירור וחקירה בשל מאמר שכתב בעיתון אל-אתיחאד שלושה חודשים לפני. מר מורקוס כתב:

"לכבוד מזכיר הסתדרות המורים הנכבד
הנדון: עניינו של עמיתנו (שם מחוק)

כבוד ועוד. ביום שני 15.10.1956 נקרא עמיתנו הנ"ל להתייצב בפני "ועדת בירור" בהנהלת משרד החינוך בירושלים, שהורכבה מנציגים של הנהלת המשרד וכן נציגים מטעם הסתדרות המורים.

באשר לצורך בהקמת ועדה זו, מדובר במאמר שכתב [המורה] נגד הפיטורין הטכני ואשר התפרסם בעיתון אל-אתיחאד בחודש יולי.

מה שכתב [המורה] במאמר הינו עובדות ואין בשל כך לזמנו לועדת בירור, או חקירה כפי שהיתה למעשה.

[המורה] ביצע את תפקידו כאיש איגוד כאשר כתב מאמר זה, וזימונו לועדת בירור בשל כתיבת המאמר, מהווה הפרה לזכויות אנשי האיגוד. אנו מגנים את הקמת ועדה זו ומגנים את התפקיד שביצעה.

כמו כן אנו מביעים שאט נפש מעמדת איש ההסתדרות ומגנים אותה, שלא הגן על המורה, כפי שחובת איש איגוד לעשות.

אנו מבקשים מכם לעמוד לימינו של [המורה] ולגנות את המעשים שבוצעו נגדו על ידי משרד החינוך. כמו כן הינכם מתבקשים לדרוש באופן מיידי ובנחישות ביטולה של החקירה המקארתיסטית שביצעה הועדה ללא צידוק כלשהו"

רצ"ב מכתבו של מר מורקוס בערבית ותרגומו לעברית (ע"י הח"מ) כנספח לעתירה שסימנו ע/ 16. המכתבים הם מהחוברת من ذاكرة نقابة المعلمين (מזיכרון הסתדרות המורים) בהוצאת הסתדרות המורים בישראל (2003).

36. ביום 16.6.1957 שלח מורה מהכפר בענה שבגליל מכתב אל הסתדרות המורים בו הוא דורש מהם לפעול למען ביטול פיטוריו על ידי משרד החינוך. במכתב הוא מצביע על כך כי סיבת הפיטורין היא מאמר שכתב בעיתון "אל-אתיחאד" שבו הוא מבקר את משרד החינוך. המורה גם מסב את תשומת לב הסתדרות לכך שהורי התלמידים בבית הספר חתמו על עצומת תמיכה בו, בנוסף לתלמידים שתמכו בו ללא עוררין. ביום 11.9.1957 המורה כתב שוב אל הסתדרות המורים:

"

11.9.1957

לכבוד

מזכיר מרכז הסתדרות המורים הנכבד

הנדון: חזרתי לעבודה

כבוד ועוד,

על אף דרישותי החוזרות ונשנות לביטול ההחלטה של הנהלת משרד החינוך לפטר אותי מהעבודה, ועל אף מחאת הורי התלמידים בבית הספר בכפר (אלבענה) ודרישתם לביטול ההחלטה האמורה, הנהלת משרד החינוך מתעקשת על עמדתה העושקת באשר לענייני הצודק.

אני הכרזתי שביתת שבת ביום שני 9.9.57 בבית הספר שבכפר ועל אף שנעצרתי על ידי המשטרה, אני מתעקש לעמוד על זכותי לדרוש את החזרתי לעבודה.

כולי תקווה כי תתמכו במאבקי הצודק. נא התערבותכם למען החזרתי לעבודה, ובכך תתרמו להפחתת האיום על שאר המורים הערבים מצד משרד החינוך באמצעות החלטת הפיטורין הזאת.

רצ"ב מכתב המורה מיום 11.9.1957 ותרגומו לעברית (ע"י הח"מ) כנספח לעתירה שסימנו ע/ 17.

37. בתקופת הממשל הצבאי משרד החינוך נהג להפעיל את שליטתו ההדוקה וההרתעתית כלפי מורים ערבים על ידי פיטורים קולקטיביים בסוף כל שנת לימודים. פרופסור מאג'ד אלחאג' מציין בהקשר זה (עמ' 134):

"משרד החינוך נהג להרתיע את המורים הערבים באמצעות מדיניות הפיטורים: לקראת סוף כל שנת לימודים קיבלו מורים רבים, בעיקר הפעילים בשורות שאינם מקורבים למימסד, מכתבים ממשרד החינוך, המודיעים להם כי העסקתם בשנה שלאחר מכן אינה מובטחת. ב- 1953 קיבלו כמחצית המורים הערבים מכתבים כאלה."

רצ"ב העמודים הרלבנטיים מספרו של פרופ' אל-חאג' חינוך בקרב הערבים בישראל: שליטה ושינוי חברתי כנספח לעתירה שסימנו ע/ 18.

38. אליאס דלאל היה מנהל בית הספר התיכון בחיפה השייך לעדה ערבית נוצרית אורתודוקסית. ביום 7.6.1956 פנה מר דלאל אל שר החינוך והתרבות ושטח בפניו את מדיניות המשרד המפלה כלפי מערכת החינוך הערבית. שר החינוך לא השיב לפנייה זו. במכתב מתייחס מנהל בית הספר, בין השאר, אל עובדת פיטוריהם ההמוניים של מורים ערבים בסוף כל שנה, בנוסף לביקורתו על רמתם של מנהלי בתי הספר והמפקחים שממנה משרד החינוך למערכת החינוך הערבית:

“

June 7, 1956

*The Minister of Education and Culture
Jerusalem*

Your Excellency:

We would like to bring to your attention the following facts.

...

Perhaps the staff of the Department for Arab Education, i.e., its inspectors, instructors and principals, could have done something to raise the standard of education in the schools if its own educational background had been high enough. However, most of its members were appointed to their positions out of considerations that had nothing to do with science or education.

...

Instead of encouraging the teachers and making their position firmer, the department for Arab education dismisses 200 to 300 of them each year and does not take

them on again until the next school year has been under way for a month or two or three. As a result, a large part of the pupils remain without a teacher for long periods, and the functioning of substantial number of schools is seriously disrupted until they get all the teachers they need."

רצ"ב מכתבו של אליאס דלאל שפורסם ב- 41 Ner 9, nos. 1-2 (October – November 1957): 44 – כנספח לעתירה שסימנו ע/19.

39. אכן, משרד החינוך לא פעל מתוקף של שיקולים פדגוגיים בהתייחסו לזכויות הבסיסיות של החברה הערבית, לרבות זכויותיהם של המורים והתלמידים. משרד החינוך הסתכל על החברה הערבית ועל המורים הערבים במשקפיים לא חינוכיות. הנחת היסוד שכוונה את פעולת משרד החינוך בכל הקשור למינוי מורים ערבים אף לא היתה הנחת היסוד שלו, אלא של גופים אחרים. כך, למשל, כותבים עוזי בנזימן ועטאללה מנסור בספרם **דיירי משנה: ערביי ישראל מעמדם והמדיניות כלפיהם** (1992) אודות מעורבות המושל הצבאי באזור הרלבנטי במינויים של מורים ערבים:

"השב"כ היה פעיל בגילוי מורים "חשודים" וגם לפיטוריהם, כפי שהעיד רחבעם עמיר, המושל הצבאי של הגליל המערבי עד פברואר 1950: "חיפשנו אפשרות לדעת מי הם המורים. לא יכול להיות כל אדם מורה משום שהכריז על עצמו שהוא מורה. רצינו לדעת אם המורים יהיו סכנה כאשר ייכנסו לבתי הספר ויקימו מי יודע מה מאחורי הגב.""

רצ"ב עוזי בנזימן ועטאללה מנסור בספרם **דיירי משנה: ערביי ישראל מעמדם והמדיניות כלפיהם** (1992), עמ' 146, כנספח לעתירה שסימנו ע/20.

40. בספר **Arabs in the Jewish State: Israel's Control of a National Minority** (1980), שסוקר חלק נכבד מהמדיניות שהופעלה על ידי הממשלות השונות כלפי המיעוט הערבי, לרבות בתקופת הממשל הצבאי, מציין החוקר איאן לוסטיק, בהקשר לתהליך מינויים של מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית, את השליטה ההדוקה והמגבילה שהוכפפו לה מורים ערבים:

"For most Arabs with a secondary school education the question of whether or not they will be accepted for teaching positions in Arab village schools is crucial. Besides exercising a veto over admissions to the Arab teacher's seminary, the adviser's office also participates, in coordination with the Arab Department of the Ministry of Education and Culture, in hiring and firing Arab school teachers. A young educated Arab can expect to get and keep a job as a teacher only by staying off the government's blacklist"

ראו:

Ian Lustick **Arabs in the Jewish State: Israel's Control of a National** רצ"ב
Minority (1980), p.193 – 194. כנספח לעתירה שסימנו ע/21.

41. בדומה לכך מציין פרופסור אלחאגי בספרו **Education, Empowerment, and Control**, כי:

“During the period of the military government, Arabs who did not comply with the official policy or did not cooperate with the military government authorities were blacklisted, and Arab intellectuals who sought a teaching job or promotion made every effort not to be included in the blacklist...The military government also used indirect means to deal with Arab teachers described as subversive. This was through control of permits that every teacher had to get in order to be allowed to stay in the locality where he taught if he was not a local resident.”

ראו:

Majid Al-Haj **Education, Empowerment, and Control** (Albany: State University of New York Press, 1995) 167-68.

והשוו עם מאמרו המאיר של ד"ר אחמד סעדי:

Ahmad H. Sa'di “The Incorporation of the Palestinian Minority by the Israeli State, 1948 – 1970: on the Nature, Transformation, and Constrains of Collaboration” **21 Social Text**, 75 – 94 (2003).

רצ"ב מאמרו של ד"ר אחמד סעדי כנספח לעתירה שסימנו ע/22.

פניות לרשויות

42. ביום 12.1.2002 פנה העותר 2 למנכ"לית משרד החינוך. בפנייה זו ביקש העותר 2 לדעת אודות הפונקציות שממלא סגן מנהל האגף לחינוך ערבי במשרד החינוך (בזמנו היה מדובר במר יצחק כהן). כן ביקש העותר 2 לדעת מתי החל אותו אדם את עבודתו במשרד החינוך, ומתי הוא מונה באופן רשמי לתפקיד זה.

43. ביום 19.2.2002 נתקבלה תשובה מהיועצת המשפטית של משרד החינוך. בתשובתה, גורסת היועצת המשפטית של משרד החינוך, כי "בדיקות ביטחוניות מבוצעות לכל המועמדים לעבודה בשירות המדינה ובכלל זה לעובדי הוראה, כחלק מנוהל שגרתי של קליטת עובדים." באשר לביורור אודות מתי החל לעבוד סגן מנהל האגף לחינוך ערבי במשרד החינוך בתפקידו, הן מבחינה מעשית והן מבחינה רשמית, נתקבלה תשובה תמוהה למדי. לשיטת היועצת המשפטית של משרד החינוך "המידע המתבקש בשאלותיך

בעניינו של מר יצחק כהן הן בגדר "צנעת הפרט" עליו חל חוק הגנת הפרטיות, התשמ"א – 1981".

44. ביום 4.3.2002 פנה העותר 2 אל היועצת המשפטית של משרד החינוך בבקשה לקבל מידע נוסף אודות מעורבות סגן מנהל האגף לחינוך ערבי במשרד החינוך בתהליך מינוי מועמדים להוראה. פנייה זו לא זכתה למענה ממשי עד עצם היום הזה.

רצ"ב מכתב העותר 2 מיום 12.1.2002 כנספח לעתירה שסימנו ע/23.

רצ"ב תשובת היועצת המשפטית של משרד החינוך מיום 19.2.2002 כנספח לעתירה שסימנו ע/24.

רצ"ב פניית העותר 2 מיום 4.3.2002 כנספח לעתירה שסימנה ע/25.

45. ביום 4.3.2002 פנה העותר 2 אל נציב שירות המדינה. בפנייה זו נעשה בירור, בין השאר, אודות קיומו של נוהל כלשהו אשר מאפשר את התערבות השב"כ במינוי מנהלים ומורים בבתי ספר ערביים. ביום 5.3.2002 השיבה נציגתו של נציב שירות המדינה וציינה כי "נציבות שירות המדינה אינה אחראית ואינה מטפלת בענייני כח אדם ובמינויים של מורים ומנהלים, הן ערבים והן יהודים, למעט תחום המשמעת והגימלאות."

רצ"ב מכתב העותר 2 מיום 4.3.2002 אל נציב שירות המדינה כנספח לעתירה שסימנו ע/26.

רצ"ב תשובת נציבות שירות המדינה מיום 5.3.2002 כנספח לעתירה שסימנו ע/27.

46. ביום 24.8.2004 פנה העותר 2 אל מנכ"לית משרד החינוך בעניין התערבות השב"כ במערכת החינוך הערבית במשרד החינוך. בתשובתה מיום 26.2.2004 מציינת מנכ"לית משרד החינוך כי ניתן להתחשב בשיקולי "מוסדות ביטחון" בהתאם לאמור בחוזר מנכ"ל.

רצ"ב מכתב העותר 2 אל מנכ"לית משרד החינוך מיום 24.8.2003 כנספח לעתירה שסימנו ע/28.

רצ"ב תשובת מנכ"לית משרד החינוך מיום 26.2.2004 כנספח לעתירה שסימנו ע/29.

הטיעון המשפטי

47. העותרים יטענו כי התערבות השב"כ ו/או שיקוליו של סגן ראש האגף לחינוך ערבי במשרד החינוך בכל האמור להליך מינוי מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית, הינם בלתי חוקיים ובטלים בהיותם: 1. נטולי סמכות ומפירים באופן בוטה את עיקרון שלטון החוק; 2. מפירים את הזכות החוקתית לכבוד ואת זכות היסוד לשוויון; 3. מפירים את הזכות החוקתית לחופש העיסוק; 4. מפירים את זכות היסוד לחינוך; 5. נגועים בשיקולים זרים; 6. מפירים את כללי הצדק הטבעי; 7. מפירים את עיקרון המידתיות; 8. בלתי סבירים באופן קיצוני.

48. תוצאת הפרות אלו של הדין, אשר נטענות במצטבר ולחילופין, הינה אחת: בטלותה של מעורבות השב"כ הפסולה בהליך מינוי מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית, בייחוד באמצעות סגן מנהל האגף לחינוך ערבי.

חוסר סמכות והפרה בוטה לעיקרון שלטון החוק

49. העותרים יטענו כי אין מקור חוקי היוצר סמכות למעורבות השב"כ, באמצעות סגן האגף לחינוך ערבי במשרד החינוך, בהליך של מינוי מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבי. אין מקור חוקי אשר מתיר את התערבות הסוכנות החשאית בעת שקילת מועמדותם של מפקחים, מנהלי בתי ספר, ומורים במערכת החינוך הערבית. מדובר בהכרח בשיקולים משוללי סמכות בהקשר של מינוי אשר בגדרו ניתן לבחון רק את התאמתו הפדגוגית של המועמד להוראה.

50. המשיבים אינם יכולים להיתלות בסעיף 3.2.11 לחוזר מנכ"ל מיום 1.3.2001 כמקור סמכות למעורבות האקטיבית והממוסדת של השב"כ בתהליך מינוי מועמדים להוראה בבתי ספר ערבים. **ראשית**, בחוזר המנכ"ל מדובר באפשרויות הפתוחות בפני מנהל אגף כוח אדם, בין השאר, לערוך בדיקה, לרבות קבלת חוות דעת ביטחונית. ואילו כאן מדובר בתפקיד ממוסד, סגן מנהל האגף לחינוך ערבי, אשר פועל הוראות השב"כ, ובהכרח מערב שיקולים בחוסר סמכות. דעתו של פקיד זה היא אף המכריעה בשאלת קבלת מועמד להוראה לתפקיד או לא.

51. **שנית**, הואיל ומדובר בהגבלה לזכויות חוקתיות וזכויות יסוד נוספות, לא ניתן לראות בחוזר מנכ"ל כמקור סמכות ראוי להגבלת זכויות חוקתיות וזכויות יסוד כגון הזכות לחופש העיסוק, הזכות לכבוד, והזכות לשוויון כפי שיפורט להלן. מקור סמכות לפגיעה בזכויות חוקתיות צריך שיקבע באופן מפורש, בחוק או לפיו. לפיכך, בהעדר מקור סמכות כלשהו אין להתיר את קיומה של המעורבות הדרקונית והאקטיבית של סגן מנהל האגף לחינוך ערבי והשב"כ בתהליך מינוי מועמדים להוראה בבתי ספר ערביים.

ראו בג"ץ 3267/97 אמנון רובינשטיין נ/ שר הביטחון פ"ד נב (5) 481, 503 – 513.

52. יתר על כן, העדרה של סמכות כאמור ברורה מאליה לאור חוק חינוך ממלכתי תשי"ג – 1953 אשר קובע בסעיף 2 כי בין מטרות החינוך המרכזיות לפתח את אישיות הילד והילדה, לבסס את ידיעתם ביצירה האנושית, לחזק את כוח השיפוט והביקורת, ולהעניק שוויון הזדמנויות. כל המטרות האלה והתכליות של חוק חינוך ממלכתי מתייתרות עם קיומו של מערך שליטה ובקרה פסול על הליך מינויים של מועמדים להוראה בבתי ספר ערביים. סעיף 2 לחוק חינוך ממלכתי קובע, בין השאר, כי:

"2. מטרות החינוך הממלכתי

...
(5) לפתח את אישיות הילד והילדה, את יצירתיותם ואת כישורונותיהם השונים, להרחיב את אופקיהם התרבותיים ולחשפם לחוויות אמנותיות, והכל למיצוי מלוא יכולתם כבני אדם החיים חיים של איכות ושל משמעות;
(6) לבסס את ידיעותיהם של הילד והילדה בתחומי הדעת והמדע השונים, ביצירה האנושית לסוגיה ולדורותיה, ובמיומנויות היסוד שיידרשו להם בחייהם כבני אדם בוגרים בחברה חופשית, ולעודד פעילות גופנית ותרבות פנאי;
(7) לחזק את כוח השיפוט והביקורת, לטפח סקרנות אינטלקטואלית, מחשבה עצמאית ויוזמה, ולפתח מודעות וערנות לתמורות ולחידושים;
(8) להעניק שוויון הזדמנויות לכל ילד וילדה, לאפשר להם להתפתח על פי דרכם וליצור אווירה המעודדת את השונה והתומכת בו;
לקוח מתוך הפדאור

...
(11) להכיר את השפה, התרבות, ההיסטוריה, המורשת והמסורת הייחודית של האוכלוסייה הערבית ושל קבוצות אוכלוסייה אחרות במדינת ישראל, ולהכיר בזכויות השוות של כל אזרחי ישראל."

53. פעולת רשות מנהלית בחוסר סמכות פוגעת באופן קשה וממשי בעיקרון היסוד בדבר שלטון החוק. במקרה דנן מדובר בפגיעה אנושה בעיקרון שלטון החוק במובנו הפורמאלי ובמובנו המהותי. מעורבות השב"כ במינוי מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית הינה הפרה לדין. בכך המשיבים מפירים את עיקרון שלטון החוק במובנו הפורמאלי. בנוסף, המשיבים מפירים את שלטון החוק במשמעותו המהותית, וזאת על ידי אימוץ פעולה מנהלית בלתי רואיה על פי אופייה ועל פי תוכנה. השופט ברק (כתוארו אז) הדגיש בעניין **ברזילי** הידוע את חשיבות עיקרון שלטון החוק בהתאם לשתי משמעויותיו האמורות:

"שלטון החוק במובנו הפורמאלי משמעותו, שכל הגורמים במדינה, בין הפרטים כיחידים וכהתאגדויות ובין זרועות המדינה, חייבים לפעול על-פי החוק, ופעולה בניגוד לחוק צריכה להיתקל בסנקציה המאורגנת של החברה. שלטון החוק, במובן זה, משמעותו כפולה: חוקיות השלטון והשלטת החוק. זהו עיקרון פורמאלי, שכן איננו מתעניינים בתוכנו של החוק אלא בצורך להשליטו, יהיה תוכנו אשר יהיה. שלטון החוק במובן זה אינו קשור לטיב המשטר אלא לעיקרון של הסדר הציבורי. בכל הנוגע לרשות המבצעת, שלטון החוק משמעו חוקיות המינהל. הרשות המבצעת כפופה לחוק. ליחידיה אין זכויות, כוחות או חסינויות, אלא אם כן החוק מעניק זאת להם. מכאן שלאיש השלטון, בתור שכזה, אין יתר זכויות, כוחות או חסינויות מאשר לכל אדם אחר במדינה, ועל-כן יש לו אותה אחריות למעשיו כמו לכל אדם אחר... לשלטון החוק יש, בנוסף למשמעות הפורמאלית, גם משמעות

מהותית: זהו שלטונו של החוק הראוי, שיש בו איזון בין צורכי הכלל והפרט. משמעותו של זה, בראש ובראשונה, שוויון. זהו שוויון בהפעלת החוק ובשימוש בו."

ראו בג"ץ 428/86 יצחק ברזילי, עו"ד נ' ממשלת ישראל, פ"ד מ (3) 505, 621 – 622.

הזכות לכבוד ולשוויון

54. העותרים יטענו כי מעורבות השב"כ באמצעות סגן מנהל האגף לחינוך ערבי במשרד החינוך במינוי מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית מהווה הפליה פסולה, ועל כן דינה להתבטל. מעורבות זו מתבצעת אך ורק בעניינם של מועמדים להוראה בבתי ספר ערביים. מדובר בהפליה אשר מקורה בשיוכם הלאומי של המועמדים להוראה. זו היא הפליה פסולה, המגיעה לכדי השפלה ועל כן פוגעת היא גם בזכות החוקתית לכבוד.

55. יתר על כן, ההפליה האמורה מנוגדת באופן הברור ביותר להוראות חוק שוויון ההזדמנויות בעבודה, תשמ"ח – 1988. סעיף 2 לחוק זה אוסר במפורש, בין השאר, הפליה נגד מועמדים לעבודה, מועמדים לקידום בעבודה, וכן החלטה על פיטורים או פיצויי פיטורים מחמת לאומיות אותם מועמדים. סעיף 2(א) לחוק קובע כי:

"2. איסור הפליה

(א) לא יפלה מעביד בין עובדיו או בין דורשי עבודה מחמת מינם, נטייתם המינית, מעמדם האישי, היותם הורים, גילם, גזעם, דתם, לאומיותם, ארץ מוצאם, השקפתם, מפלגתם... בכל אחד מאלה:

(1) קבלה לעבודה;

...

(3) קידום בעבודה;

...

(5) פיטורים או פיצויי פיטורים."

56. בית המשפט הנכבד הדגיש לא אחת את החובה לא להפלות, בייחוד כאשר מדובר באפליה על רקע השתייכות קבוצתית, כי אז ההשפלה הנובעת מההפליה היא חדה במיוחד ובהכרח פוגעת בכבודו של הפרט המופלה. כך, למשל, ציינה השופטת דורנר בעניין אליס **מילר** כי:

"...לא יכול להיות ספק כי תכלית חוק היסוד [כבוד האדם וחירותו] היא להגן על האדם מפני השפלה. השפלתו של אדם פוגעת בכבודו. אין דרך סבירה לפרש את הזכות לכבוד, כאמור בחוק היסוד, כך שהשפלתו של אדם לא תיחשב כפוגעת בזכות... אכן, לא כל פגיעה בשוויון עולה כדי השפלה... לא כך הדבר בסוגים מסוימים של הפליה לרעה על רקע קבוצתי, ובתוכם הפליה מחמת מין, כמו גם הפליה מחמת גזע. ביסודה של הפליה כזו עומד ייחוס מעמד נחות למופלה, מעמד שהוא פועל יוצא ממהותו הנחותה כביכול. בכך טמונה, כמוכח, השפלה עמוקה לקורבן ההפליה"

ראו בג"ץ 94 / 4541 אליס מילר נ' שר הביטחון פ"ד מט (4) 94, 132.

57. בעניין אפליית המיעוט הערבי בחלוקת המשאבים העומדים לרשות הממשלה, קבע בית המשפט הנכבד כי חובה היא על הרשויות השונות להקצות את אותם משאבים באופן שוויוני. בית המשפט קבע, כי:

"עקרון השוויון מחייב כל גוף ציבורי במדינה. הוא מחייב, קודם כול, את המדינה עצמה. עקרון השוויון חל על כל התחומים שבהם פועלת המדינה. הוא חל, בראש ובראשונה, על הקצאת משאבים של המדינה. המשאבים של המדינה, אם קרקע ואם כסף, וכן גם משאבים אחרים, שייכים לכלל האזרחים, וכלל האזרחים זכאים ליהנות מהם על-פי עקרון השוויון, ללא הפליה מחמת דת, גזע, מין או שיקול פסול אחר."

ראו בג"ץ 1113/99 עדאלה – המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל נ' השר לענייני דתות, פ"ד נד (2) 164, 170.

58. בעניין נוסף הדגיש השופט זמיר את חוקתיותו של עיקרון השוויון כאשר ההפליה היא, בין השאר, על רק מוצאו הלאומי של הפרט המופלה. השופט זמיר קבע בעניין זה גם את חובת בית המשפט לאכוף את הזכות לא להיות מופלה:

"עקרון השוויון במובן זה, להבדיל מן המובן הרחב, נחשב במדינות רבות, וראוי להיחשב, זכות חוקתית... הפרה של עקרון השוויון במובן הצר נחשבת חמורה במיוחד... כזאת היא גם הפליה של ערבי באשר הוא ערבי, ואחת היא אם ההפליה מתבססת על הדת או על הלאום. זוהי הפרה של עקרון השוויון במובן הצר. לכן יש עמה חומרה מיוחדת... המבחן האמיתי לעקרון השוויון נעוץ ביחס כלפי מיעוט: דתי, לאומי או אחר. אם אין שוויון למיעוט, גם אין דמוקרטיה לרוב. כך גם בנוגע לשאלת השוויון כלפי ערבים... השוויון חיוני לחיים משותפים. טובת החברה, ובחשבון אמיתי טובתו של כל אחד בחברה, מחייבות לטפח את עקרון השוויון בין יהודים לבין ערבים. מכל מקום, זוהי מצוותו של המשפט, ולכן זו חובתו של בית-המשפט."

ראו בג"ץ 6924/98 האגודה לזכויות האזרח נ' ממשלת ישראל, פ"ד נה (5) 15, 27 – 28.

לעניין עיקרון השוויון ואיסור האפליה בהקשר של מקום עבודה ראו:

בג"ץ 104/87 נבו נ' בית הדין הארצי לעבודה, פ"ד מד (4) 749.

בג"ץ 721/94 אל על נתיבי אוויר לישראל נ' דנילוביץ, פ"ד מח (5) 749, 759 – 764.

בג"ץ 4191/97 רקנט נ' בית הדין הארצי לעבודה, פ"ד נד (5) 330.

בג"ץ 6778/97 האגודה לזכויות האזרח בישראל נ' השר לביטחון פנים (ניתן ביום 12.1.2004).

והשוו עמ:

בג"ץ 5394/92 אורי הופרט נ' "יד ושם", רשות הזיכרון לשואה ולגבורה, פ"ד מח (3) 353, 360 – 365.

בג"ץ 2671/98 שדולת הנשים בישראל נ' שר העבודה והרווחה, פ"ד נב (3) 630, 652 – 658.

בג"ץ 6845/00 איתנה ניב נ' בית הדין הארצי לעבודה, פ"ד נו (6) 663, 683 – 689.

חופש העיסוק

59. סעיף 3 לחוק יסוד: חופש העיסוק קובע את זכותו החוקתית של האזרח לחופש עיסוק. הסעיף קובע כי "כל אזרח או תושב של המדינה זכאי לעסוק בכל עיסוק, מקצוע או משלח יד." סעיף 5 לחוק היסוד קובע את החובה המוטלת על הרשויות לכבד את הזכות החוקתית לחופש עיסוק "כל רשות מרשויות השלטון חייבת לכבד את חופש העיסוק של כל אזרח או תושב."

60. בית המשפט הנכבד קבע בעניין **לם** כי, ככלל, הזכות לחופש העיסוק איננה החובה להעסיק. מדובר בחירות שעם הפרתה קמה זכות שכנגדה עומדת חובה. עם זאת, בית המשפט ציין, על ידי השופטת דורנר (עמ' 682) כי "המצב שונה מקום שבו למדינה מונופול על ההעסקה או על השימוש בתוצרי העיסוק, והימנעותה מלהעסיק שוללת את אפשרות העיסוק. שלילה כזו מהווה, במהותה, פגיעה בחופש העיסוק." הנשיא ברק השאיר שאלה זו בצריך עיון לאור נסיבות אותו מקרה, אך הדגיש כי (עמ' 692):

"עם זאת, נראה כי ייתכנו מצבים שבהם חופש העיסוק הופך להיות הזכות לעיסוק. זאת, למשל, כאשר המדינה היא המקום היחיד לעיסוק פלוני. במקרה זה, סירוב המשיבה להעסיק כמוהו כמניעת העיסוק עצמו. במצב דברים זה – שבהם השלטון פועל כמונופול – יש לתרגם את חופש העיסוק לזכות לעיסוק".

ראו בג"ץ 5936/97 לם נ' מנכ"ל משרד החינוך, התרבות, והספורט, פ"ד נג (4) 673.

ראו גם:

בג"ץ 2921/03 רונית קאופמן נ' אמיר שנון – מנהל אגף למקצועות רפואיים, (פסק דין מיום 29.4.2004) (טרם פורסם).

בג"ץ 3872/93 מיטראל בע"מ נ' ראש הממשלה ושר הדתות, מר יצחק רבין, פ"ד מז (5) 485.

בג"ץ 1715/97 לשכת מנהלי ההשקעות בישראל נ' שר האוצר, פ"ד נא (4) 367.

61. העותרים יטענו, כי משרד החינוך הינו מעסיק מונופוליסטי. לא ניתן להיות מועסק בבית ספר ערבי שלא על ידי משרד החינוך או ללא פיקוחו של אותו משרד. גם בתי ספר אשר אינם נכללים בהכרח במסגרת החינוך הממלכתי כפופים למשרד החינוך, וזאת לאור הוראות חוק פיקוח על בתי ספר, תשכ"ט – 1969.

62. ממעמדו המונופוליסטי של משרד החינוך בכל האמור למינוי מועמדים להוראה בבתי ספר ערביים, נובע כי למורים זכות חוקתית של חופש העיסוק. משרד החינוך אינו יכול, אפוא, לפגוע בזכות של מועמד להוראה בבית ספר ערבי, אלא בתנאים הנמצאים הקבועים בחוק יסוד חופש העיסוק. כלומר, הפגיעה צריכה להיות בחוק או לפי חוק מכוח הסמכה מפורשת בו, לתכלית ראויה, ובאופן שאינו עולה על הנדרש.

63. כוחו של משרד החינוך כמעסיק מונופוליסטי מתחזק דווקא בקרב החברה הערבית, מקום שהפנייה לעיסוק בהוראה נעשית על ידי אקדמאים רבים, וזאת לאור אי קליטתם של אקדמאים אלה בשוק העבודה הכללי.

64. העותרים יטענו כי בהעדר כל סמכות מפורשת בחוק או לפיו למעורבות סגן המנהל לאגף החינוך הערבי במשרד החינוך, בהיותו זרועו הארוכה של השב"כ, בהליך מינויים של מועמדים להוראה בבתי ספר ערביים, אזי בהכרח מתקיימת פגיעה בזכות לחופש העיסוק שחובה להפסיקה לאלתר.

הזכות לחינוך

65. העותרים יטענו כי מעורבותם הפסולה של השב"כ ושל סגן הממונה על אגף החינוך הערבי במשרד החינוך בתהליך מינוי מועמדים להוראה בבתי ספר ערביים מהוות פגיעה קשה ובלתי ניתנת לתיקון בזכות היסוד לחינוך של התלמידים הערבים. מדובר ביצירת מערכת חינוך אשר המורים ומנהלי בתי הספר במסגרתה כפופים למשטר של פחד, שליטה, ושעתוקה של תרבות שתיקה. למעשה, מדובר ביצירת סגר סביב רוחם של האמונים על חינוך התלמידים בבתי הספר הערביים. סגר זה מנוגד לערכים בסיסיים של חינוך חופשי ופתוח המפתח את האוטונומיה האישית של הפרט.

66. בית המשפט הנכבד הכיר בכך כי הזכות לחינוך מהווה זכות יסוד חשובה ביותר. בעניין **עמותת "שוחרי גיל"ת** בית המשפט הנכבד קבע בהקשר מעמדה של הזכות לחינוך כי:

"...החינוך הוא מכשיר חברתי אשר לא ניתן להפריז בחשיבותו. מדובר באחת הפונקציות החשובות ביותר של הממשלה והמדינה. החינוך הוא חיוני לקיומו של משטר דמוקרטי חופשי, חי ומתפקד. הוא מהווה יסוד הכרחי למימוש העצמי של כל אדם. הוא חיוני להצלחתו ולשגשוגו של כל פרט ופרט. הוא חיוני לקיומה של חברה, שבה חיים ופועלים אנשים המשפרים את רווחתם ותורמים, בתוך כך, לרווחתה של הקהילה כולה."

ראו בג"ץ 1554/95 עמותת "שוחרי גיל"ת נ' שר החינוך, התרבות והספורט, פ"ד נ (3) 2, 24.

67. בעניין **יתד** – עמותת הורים לילדי תסמונת דאון בית המשפט הנכבד עמד על חשיבותה של הזכות לחינוך לאור עיגונה המפורש באמנות זכויות אדם בינלאומיות שאושרו על ידי מדינת ישראל:

"הזכות לחינוך הוכרה זה מכבר כאחת מזכויותיו הבסיסיות של האדם. הזכות מעוגנת בהכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם מ-1948, אשר קובעת בסעיף 26 כי לכל אדם עומדת הזכות לחינוך, וכי החינוך יינתן חינם לפחות בשלבים הראשונים והיסודיים. האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות משנת 1966, שאותה אשררה מדינת ישראל בשנת 1991, מצהירה בסעיף 13 שהחינוך מיועד לפיתוחן המלא של אישיות האדם ותחושת כבודו ולחיזוק כיבוד זכויות האדם וחירויות היסוד, וקובעת כי חינוך היסוד יהיה חובה וזמין לכול חנינם. הזכות לחינוך מעוגנת גם בסעיפים 28 ו-29 לאמנה בדבר זכויות הילד משנת 1989, שאושרה אף היא על-ידי ישראל בשנת 1991."

ראו בג"ץ 2599/00 יתד – עמותת הורים לילדי תסמונת דאון נ' משרד החינוך, פ"ד נו (5) 834, 841.

והשוו עמ:

בג"ץ 7374/01 פלוניס נ' מנכ"ל משרד החינוך, רונית תירוש ואח' (ניתן ביום 10.9.2003).

ראו גם:

יורם רבין הזכות לחינוך (הוצ' נבו, 2002).

שיקולים זרים

68. העותרים יטענו כי מעורבות השב"כ, בייחוד באמצעות סגן מנהל האגף לחינוך ערבי בהקשר מינויים של מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית מהווה מהווה היזקקות לשיקול זר, וממילא פסול הוא. מדובר בפונקציה ושיקול דעת אשר בינו לבין שיקולים פדגוגיים אין ולא כלום.

69. למותר לציין, כי ההיזקקות לטיעון זה קמה אך ורק אם ישנה סמכות למעורבות המתוארת בתהליך מינוי מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית. ויודגש, למען הסר ספק, אין סמכות כאמור. יתר על כן, שיקול זה מנוגד באופן מפורש לחוק היוצר את מערכת סמכויות משרד החינוך, הוא חוק חינוך ממלכתי – 1953.

ראו לעניין האיסור המוטל על הרשות המנהלית לשיקול שיקולים זרים בבואה להפעיל את סמכותה:

בג"ץ 241/60 מנצור תאופיק כרדוש נ' רשם החברות, פ"ד טו 1151.

ד"נ 16/61 רשם החברות נ' מנצור תאופיק כרדוש, פ"ד טז 1209.

בג"ץ 953/87 פורז נ' שלמה להט, ראש עיריית תל-אביב, פ"ד מב (2) 309, 324.

בג"ץ 465/98 אילנה רסקין נ' המועצה הדתית ירושלים, פ"ד מד (2) 673, 677-678.

בג"ץ 5016/96 ליאור חורב נ' שר התחבורה ואח', פ"ד נא (א) 4, 34.

בג"ץ 6673/01 התנועה למען איכות השלטון נ' שר התחבורה, אפרים סנה, פ"ד נו (1) 799, 806 – 807.

הפרת כללי הצדק הטבעי

70. בעניין גינגולד הדגיש השופט (כתוארו אז) ברק את קיומה וחשיבותה של זכות הטיעון.

זכות זו קיימת לכל מי שזכותו ומעמדו עלול להיפגע כתוצאה מהחלטת ומעשי הרשות

המנהלית. בית המשפט הנכבד קבע בעניין זה כי:

"זכות יסוד של האדם בישראל היא, כי רשות ציבורית, הפוגעת במעמדו של אדם, לא תעשה כן, בטרם תעניק לאותו אדם את ההזדמנות להשמיע את דעתו. לעניין זכות יסוד זו, אין נפקא מינה, אם הרשות הציבורית פועלת מכוח חיקוק או מכוח הנחיה פנימית או מכוח הסכם. אין גם כל חשיבות לשאלה, אם הסמכות המופעלת היא שיפוטית, כעין שיפוטית או מינהלית, ואם שיקול הדעת, הניתן

לאותה רשות, הוא רחב או צר. בכל מקרה, בו רשות ציבורית מבקשת לשנות את מעמדו של אדם, עליה לפעול כלפיו בהגינות, וחובה זו מטילה על הרשות את החובה להעניק לאותו אדם את ההזדמנות להשמיע את דעתו."

ראו בג"ץ 654/78 גינגולד נ' בית הדין הארצי לעבודה, פ"ד לה (2) 649, 655.

ראו גם:

בג"ץ 3/58 ברמן נ' שר הפנים, פ"ד יב 1493, 1511.

יצחק זמיר **הסמכות המינהלית** (חלק ב) (ירושלים: נבו הוצ' לאור, 1996) עמ' 793 ואילך.

71. ככלל, אין משרד החינוך מודיע למועמד להוראה בבית ספר ערבי כי הסיבה לדחייתו היא התערבות השב"כ באמצעות סגן מנהל האגף לחינוך ערבי במשרד. יוצא, כי לא זו בלבד שהמשיבים מפעילים שיקול בלתי חוקי לדחיית מועמדות להוראה בבית ספר ערבי, אלא שהם גם לא מותירים כל אפשרות בפני המועמד הנפסל להעלות טענות כנגד סיבת דחיית בקשתו להתמנות כמחנך בבית ספר.

72. העותרים יטענו כי פסילת מועמדות להוראה במערכת החינוך הערבי באמצעות התערבות השב"כ על ידי סגן מנהל האגף לחינוך ערבי כמתואר לעיל מהווה פגיעה ישירה וממשית באינטרס מוגן של המועמד להוראה בבית הספר הערבי. לפיכך, עומדת לנפגע כאמור הזכות לטעון בפני משרד החינוך כנגד הפגיעה הזו, וממילא קמה חובת הרשות המנהלית לשמוע את טענות הנפגע.

73. משרד החינוך אינו מודיע למועמד כי הוא נפסל מלהיות מורה או מנהל בית ספר בשל מעורבות השב"כ באמצעות סגן מנהל האגף לחינוך ערבי במשרד החינוך. בכך הרשות המנהלית שוללת מהנפגע את אפשרותו לממש את זכותו לטעון בפניה כנגד הפגיעה בזכותו, באינטרס המוגן שלו, ובמעמדו.

74. אכן, הואיל ולמשרד החינוך יש מונופול בכל האמור להעסקת מורים במערכת החינוך בכלל, ובמערכת החינוך הערבית שבשליטת סגן המנהל של אגף החינוך הערבי בפרט, קמה למועמדי ההוראה זכות להיות מועסקים. זכות זו משמעותה שרק כישוריהם הפדגוגיים יילקחו בחשבון. פסילתם בשל שיקול אחר מהווה בהכרח פגיעה בזכותם לעיסוק, באינטרס מוגן שלהם, וממילא במעמדם.

75. לא זו אף זו. הפגיעה הישירה והממשית בזכויות ובמעמד המועמד להוראה שנפסל על סמך שיקול זר ושלא ידוע לו יוצרת למעשה תדמית שלילית לאותו מועמד. בהעדר כל אפשרות שלו להראות כי דווקא אותו שיקול זר הוא שפסל אותו, ייווצר הרושם, ברמת הסתברות של וודאות, כי אין הוא מתאים למשרת החינוך שניגש לה בשל ליקויים

מקצועיים. נקל לשער הפגיעה הממשית, הן החומרית והן הרוחנית, במועמד כזה אשר חרף התאמתו המקצועית הוא נותר עם אות קין חברתי נטול כל אסמכתא והיגיון.

מידתיות

76. לחילופין, ובהנחה, שאיננה ניתנת לביסוס, כי יש סמכות כלשהי למעורבות השב"כ בתהליך מינוי מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית, העותרים יטענו כי קיומה של פונקצית סגן מנהל האגף לחינוך ערבי במשרד החינוך, אשר שיקולו מכריע בתהליך מינוי מועמדים להוראה בבתי ספר ערבים, הינו אמצעי בלתי מידתי.

77. בעניין **ישראל בן עטייה** בית המשפט הנכבד קבע כי המעשה ושיקול הדעת המנהליים כפופים הם לביקורת שיפוטית גם באמצעות טענת חוסר מידתיות. הביקורת השיפוטית לפי טענת חוסר המידתיות תיערך לאורם של שלושה מבחני משנה, שהם: מבחן האמצעי המתאים (או הרציונאלי); מבחן האמצעי שפגיעתו פחותה; מבחן האמצעי המידתי (או המידתיות "במובן הצר"). בית המשפט הנכבד קבע בעניין תוכם של שלושה מבחנים אלו כי:

"היסוד הראשון של מבחן המידתיות קובע כי נדרש קשר של התאמה בין המטרה לבין האמצעי. האמצעי אשר המינהל נוקט צריך להיות גזור להשגת המטרה אשר המינהל מבקש להשיגה. האמצעי צריך להוביל באופן ראציונאלי להגשמתה של המטרה. זהו מבחן האמצעי המתאים או האמצעי הראציונאלי... היסוד השני המרכיב את המידתיות קובע כי האמצעי שהמינהל בוחר בו צריך לפגוע בפרט במידה הקטנה ביותר. החייט המינהלי צריך לתפור את החליפה המינהלית באופן שתהא גזורה בהתאם למטרה המנחה אותו, תוך בחירה באמצעי הפוגע פחות באדם. זהו מבחן האמצעי שפגיעתו פחותה... היסוד השלישי במבחן המידתיות קובע כי האמצעי שהמינהל בוחר בו אינו ראוי, אם פגיעתו בפרט היא ללא יחס ראוי לתועלת שהוא מביא בהגשמת התכלית. זהו מבחן האמצעי המידתי (או המידתיות "במובן הצר")."

ראו בג"ץ 95 / 3477 ישראל בן-עטייה נ' שר החינוך, התרבות והספורט מט (5) 1, 12 – 13.

78. מבחן האמצעי המתאים (או הרציונאלי): העותרים יטענו כי קיומו של תפקיד קבוע במשרד החינוך, אשר הפונקציה שלו היא של סוכנות חשאית השוקל שיקולים שאינם נודעים למועמד להוראה שנפסל, הינו למעשה אמצעי שאינו מתאים ובלתי רציונאלי לתכלית של הליך מינוי מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית. למעשה, קיומו של תפקיד קבוע כאמור מניח כי המועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית הם חשודים עד שיוכיחו אחרת. יתר על כן, השלכת קיומו של התפקיד האמור מקיפה את כל מערכת החינוך הערבית, בבחינת יצירת משטר של שליטה ופיקוח לא ראויים למערכת חינוך. התפקיד הזה והפונקציה שהוא ממלא נוגדים באופן יסודי את תכלית החינוך, שאמור להיות מבוסס על הפצת ידע באופן חופשי.

79. מבחן האמצעי שפגיעתו פחותה: קיומו של תפקיד סגן מנהל האגף לחינוך ערבי במשרד החינוך והפונקציה שהוא ממלא כיום, מהווה אמצעי שפגיעתו היא מקסימלית. את התפקיד ממלא מי שאינו איש חינוך, שאינו אלא זרועו הארוכה של השב"כ, החותר תחת מערכת השיקולים הפדגוגיים האמורים להיות בלעדיים לתהליך בחירת מועמדים להוראה בבתי ספר במערכת החינוך הערבית. מדובר, אפוא, בתפירה לא מוצלחת של משרד החינוך: במקום חליפה מנהלית ראויה המשיבים יצרו straight jacket, שלא ניתן לעשות דבר מלבד לנסות להשתחרר ממנה.

80. מבחן האמצעי המידתי (או המידתיות "במובן הצר"): העותרים יטענו כי אין כל תועלת הצומחת בפגיעה בלתי חוקית בזכותו של הפרט, הנוצרת בהכרח מקיומו של תפקיד סגן מנהל האגף לחינוך ערבי במשרד החינוך והפונקציה שהוא ממלא כיום. מדובר בפגיעה ממשית וישירה במי שמחזיק בכל התעודות הנדרשות על מנת לשמש כאיש חינוך. אדם אשר השקיע את מיטב מרצו, כישרונו, וכספו כדי להיות מועמד להוראה במערכת החינוך הערבית, אך נתקל במסך ערפל נוקשה בדמות שיקוליו הנסתרים של סגן המנהל לאגף החינוך הערבי במשרד החינוך. לפיכך אין אלא להסיק כי מדובר במעשה מינהלי אשר מהווה אמצעי לא מידתי להשגת התכלית המוצהרת של מינוי מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית.

ראו לעניין עיקרון המידתיות:

- בג"ץ 316/03 מחמד בכרי נ' המועצה לביקורת סרטים, (טרם פורסם, פסקאות 13 – 16).
בג"ץ 6971/98 יוסף פריצקי, עו"ד ואח' נ' ממשלת ישראל ואח', פ"ד נג (1) 763.
בג"ץ 1715/97 לשכת מנהלי ההשקעות בישראל נ' שר האוצר, פ"ד נא (4) 367, 384 – 385.
בג"ץ 6055/95 שגיא צמח נ' שר הביטחון, פ"ד נג (5) 241, 269.
בג"ץ 4541/94 מילר נ' שר הביטחון ואח', פ"ד מט (4) 94, 138.
בג"ץ 987/94 יורנט קווי זהב (1992) בע"מ ואח' נ' שרת התקשורת ואח', פ"ד מח (5) 412, 435.

חוסר סבירות

81. העותרים יטענו כי מעורבות השב"כ במינוי מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית, בעיקר באמצעות תפקיד סגן מנהל האגף לחינוך ערבי במשרד החינוך, מהווה מעשה מינהלי בלתי סביר באופן קיצוני. טענה זו נטענת בהנחה, שאין לה תימוכין במבחן הביקורת המשפטי, כי שיקוליו של אותו סגן מנהל אגף רלבנטיים בצורה כלשהי לתהליך מינוי מועמדים להוראה בבתי ספר ערביים. חוסר הסבירות נובע מכך שלעמדת אותו סגן יש משקל מכריע ולעיתים רבות אפילו יחידי באשר לסיכויי התקבלותם של מועמדים להוראה. מעמד שיקולו הייחודי של סגן מנהל האגף לחינוך ערבי במשרד החינוך מהווה, אפוא, מעשה מינהלי בלתי סביר באופן קיצוני.

ראו:

- בג"ץ 935/89 גנור ואח' נ' היועץ המשפטי לממשלה ואח' פ"ד מד (2), 485, 513.
ע"א 294/91 חברת קדישא גחש"א "קהילת ירושלים" נ' קסטנבאום פ"ד מו (2) 464, 524.

סיכום

82. סוכניה של מערכת חינוך חופשית, יצירתית, סקרנית, המפיצה ידע לא יכולים להיות כפופים למעורבות ארגון כמו השב"כ, בכל האמור לתהליך מינויים. אי החוקיות של מעורבות השב"כ בתהליך המינוי של מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית דוקרת את העין. במשך שנים רבות תלמידים, מורים, מנהלי בתי ספר, ומפקחים למדו, לימדו, ופיקחו במסגרת משטר יעיל של שליטה ופיקוח פסולים.

83. בהתקיים משטר שליטה פסול כמתואר בעתירה זו, בית הספר הערבי נהיה למקום נטול חדווה. המפגש של מורים ומנהלי בתי ספר רבים עם בית הספר נהיה יותר אינסטרומנטאלי ופחות כמפגש עם מקום המעניק משמעות כלשהי. חוסר ההתלהבות של המורים, היודעים באיזה מערכת חינוך הם נמצאים, לא פסח מעל מבטיהם הסקרנים של תלמידיהם. עובדה שלא הועילה לזקוף את המוטיבציה הירודה ממילא של מורים אלו.

84. מהסתירות הפנימיות הרבות שבחברה הערבית ידע השב"כ באמצעות נציגו במשרד החינוך לצבור כוח לא מבוטל, בעיקר לנוכח הפונקציה שמילא הנציג. חינוך וזכויות תלמידים ערבים, לא כל שכן זכויות מועמדים להוראה במערכת החינוך הערבית, לא ענינו את השב"כ ושלוחו במשרד סגן מנהל האגף לחינוך ערבי. לא ניתן עוד, אפוא, להשלים עם אי חוקיות זו.

על יסוד כל האמור לעיל, בית המשפט הנכבד מתבקש ליתן את הסעדים המבוקשים בראשית העתירה, וכן לחייב את המשיבים בהוצאות משפט כדן.

מרואן דלאל, עו"ד
ב"כ העותרים

היום, 6 בספטמבר 2004